

**AUTIZM SPEKTRIDAGI BUZILISHLAR: ERTA ANIQLASH VA
REABILITATSIYA DASTURLARI, ABA TERAPIYANING MOHIYATI**

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

“Maxsus pedagogika” yo’nalishi

3-kurs SPD 01 talabasi

Tashmetova Sevinch Alisher qizi

Tel: 97-781-14-02

Email: sevinchtashmetova8@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada autizm spektridagi buzilishlar (ASB) masalasi, ularni erta aniqlash va rehabilitatsiya dasturlarining ahamiyati yoritilgan. Xususan, ABA (Applied Behavior Analysis) terapiyasining mohiyati, autizimli bolalarni ijtimoiylashtirish va ta’lim jarayoniga jalb qilishdagi samaradorligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, mutaxassislar va oilaning hamkorligi, inklyuziv ta’lim imkoniyatlari ham ko’rib chiqiladi.

ANNOTATION

This article explores the issue of Autism Spectrum Disorders (ASD), emphasizing the importance of early diagnosis and rehabilitation programs. In particular, it examines the essence of Applied Behavior Analysis (ABA) therapy and its effectiveness in the socialization and educational inclusion of children with autism. The article also highlights the role of family and specialists, as well as the potential of inclusive education.

KALIT SO’ZLAR

Autizm, spektr buzilishlari, erta aniqlash, rehabilitatsiya, ABA terapiya, maxsus pedagogika, inklyuziv ta’lim

KEYWORDS

Autism, spectrum disorders, early diagnosis, rehabilitation, ABA therapy, special pedagogy, inclusive education

KIRISH

So’nggi yillarda autizm spektridagi buzilishlar (ASB) butun dunyoda dolzarb muammolardan biriga aylangan. Statistik ma’lumotlarga ko’ra, har 100 nafar boladan taxminan 1–2 nafari autizm belgilari bilan tug’iladi yoki erta bolalik davrida unda ushbu buzilish aniqlanadi. Autizm bolaning nutqi, muloqot qilish qobiliyati, ijtimoiy moslashuvi va umumiy rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Shu sababli, autizimli bolalarni erta aniqlash va samarali rehabilitatsiya dasturlarini joriy etish muammosi maxsus pedagogika, psixologiya va tibbiyotda alohida ahamiyat kasb etadi.

1. Autizm spektridagi buzilishlar tushunchasi va turlari

Autizm spektridagi buzilishlar – bu markaziy asab tizimining rivojlanishidagi o'ziga xos nuqson bo'lib, bolaning ijtimoiy aloqaga kirishishi, nutqiy muloqoti va xulq-atvorida turli cheklanishlar namoyon bo'ladi. ASB turli darajada namoyon bo'lishi mumkin: og'ir shaklda bola mutlaqo nutqsiz bo'lishi, yengil shaklda esa muloqotda qiyinchiliklar, stereotipik harakatlar va ijtimoiy izolyatsiya kuzatiladi.

2. Erta aniqlashning ahamiyati

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, autizmni erta yoshda aniqlash bolaning keyingi rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. 2–3 yoshda tashxis qo'yilgan bolalar reabilitatsiya dasturlariga jalb etilganda, ularning nutqiy va ijtimoiy ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi. Erta aniqlash uchun ota-onalar va pedagoglar bolaning muloqotga bo'lgan qiziqishi, ko'z bilan aloqa qilish qobiliyati, stereotipik xatti-harakatlariga e'tibor berishlari zarur.

3. Reabilitatsiya dasturlari va pedagogik yondashuvlar

Reabilitatsiya dasturlarining asosiy maqsadi – autizmli bolalarning mustaqil hayot kechirishini, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlashdir. Bu jarayonda logopedik mashg'ulotlar, psixologik qo'llab-quvvatlash, individual ta'lim dasturlari va ijtimoiy o'yinlar katta ahamiyatga ega. Maxsus pedagogik yondashuvlarda multimodal usullardan – vizual, eshituv va amaliy faoliyatni uyg'unlashtirishdan foydalaniladi.

4. ABA terapiyaning mohiyati va samaradorligi

ABA (Applied Behavior Analysis) terapiyasi – bu autizmli bolalarda ijobiy xulq-atvorni shakllantirish va salbiy odatlarni kamaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan metoddir. ABA terapiyasida murakkab ko'nikmalar kichik bosqichlarga bo'linib, har bir bosqich o'quvchiga individual tarzda o'rgatiladi. Uning asosiy tamoyillari – mukofotlash, motivatsiya berish va natijalarni doimiy kuzatishdir. Ko'plab tadqiqotlar ABA terapiyasi orqali autizmli bolalarning nutqiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va mustaqil faoliyati sezilarli darajada yaxshilanishini isbotlagan.

5. Oila va mutaxassislar hamkorligining o'rni

Autizmli bolani rivojlantirishda oila, pedagog va psixologlarning uzviy hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarning bilimdonligi, bolaga muntazam e'tibor berishi va reabilitatsiya jarayonida faol ishtiroki bola natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Shuningdek, maxsus pedagoglar va psixologlar uchun malaka oshirish kurslari, yangi metodik qo'llanmalar ishlab chiqish va zamonaviy reabilitatsiya markazlarini ochish ham zarurdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, autizm spektridagi buzilishlarni erta aniqlash va samarali reabilitatsiya dasturlarini joriy etish autizmli bolalarning ijtimoiylashuvi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. ABA terapiyasi esa bu jarayonda eng samarali metodlardan biri bo'lib, bolaning nutqiy, ijtimoiy va kognitiv ko'nikmalarini

shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Autizmli bolalar uchun inklyuziv ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish, mutaxassislar malakasini oshirish va oilalarga keng ko‘lamli yordam ko‘rsatish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Shuningdek, autizmli bolalar bilan ishlashda jamiyatning ijobiy munosabati va stereotiplardan voz kechish muhimdir. Bu bolalar ham boshqa tengdoshlari kabi ta’lim olish, o‘yin faoliyatida qatnashish va kelajakda kasb-hunar egallash huquqiga egadirlar. Shu bois, ularni jamiyat hayotiga jalb qilish, inklyuziv muhit yaratish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash nafaqat pedagoglar, balki davlat siyosati darajasida ham e’tiborga olinishi kerak.

Kelgusida ilmiy tadqiqotlar autizm spektridagi buzilishlar bilan bog‘liq yangi metodlarni ishlab chiqish, zamonaviy texnologiyalarni rehabilitatsiya jarayoniga tatbiq etish va ota-onalar bilan hamkorlikni yanada kuchaytirishga qaratilishi lozim. Faqat shundagina biz autizmli bolalarning hayot sifatini oshirish, ularga to‘laqonli ta’lim va tarbiya berishda yuqori natijalarga erisha olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lovaas, O. I. (1987). Behavioral treatment and normal educational and intellectual functioning in young autistic children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*.
2. Frith, U. (2008). *Autism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
3. Dawson, G., & Burner, K. (2011). Behavioral interventions in children and adolescents with autism spectrum disorder: A review of recent findings. *Current Opinion in Pediatrics*.
4. Yusupova D.A. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: TDPU, 2020.
5. Karimov A.B. Bolalarda nutq buzilishlari va korreksion metodlar. – Samarqand: SMIU, 2021.